

ตอนที่ 1
บทนำ

ความมุ่งหมาย

การศึกษาเนื้อหาบทเรียนตอนที่ 1 มีความมุ่งหมายสำคัญดังนี้

1. เพื่อให้ทราบสภาพวรรณกรรมไทยสมัยก่อนกรุงธนบุรี ซึ่งมีอิทธิพลเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์
2. เพื่อให้ทราบสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม และค่านิยมของประชาชนในสมัยศรีอยุธยาตอนปลาย อันมีผลต่อวิวัฒนาการของวรรณกรรมสมัยต่อมา
3. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางวรรณกรรม ทั้งจากยุคเก่ามาสู่ยุคใหม่และจากแหล่งหนึ่งไปสู่อีกแหล่งหนึ่ง

วิธีศึกษา

ให้นักศึกษาอ่านบทเรียนเป็นแนวทางให้เกิดความคิดใหม่ของตนเองและสามารถวิเคราะห์เหตุผลจากสถานการณ์และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรม เช่น

1. สภาพของวรรณกรรมสมัยศรีอยุธยาก่อนเสียกรุงเป็นอย่างไร มีความเจริญรุ่งเรืองในแนวใด และเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น
 2. วรรณกรรมสมัยศรีอยุธยามีอิทธิพลต่อวรรณกรรมสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในด้านใดบ้าง
 3. ค่านิยมของทางด้านศิลปะวัฒนธรรม ค่านิยมทางการศึกษาเล่าเรียนและค่านิยมอื่นของสังคมสมัยศรีอยุธยาตอนปลายเป็นอย่างไร และมีผลเกี่ยวข้องกับวิวัฒนาการของวรรณกรรมสมัยต่อมาอย่างไร
 4. การถ่ายทอดวัฒนธรรมทางวรรณกรรมมีที่รูปแบบ การรับถ่ายทอดในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นเป็นไปในลักษณะใดเด่นชัดที่สุด
- หนังสือประกอบที่ควรอ่าน คือ
- ประวัติศาสตร์ประเทศไทยและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม
 - วรรณกรรมอยุธยา (ตำรา TH 232)

ความเจริญทางวัฒนธรรมในทุกสาขามีวิวัฒนาการที่ต่อเนื่องจนไม่อาจแบ่งแยกรูป
ลักษณะของวัฒนธรรมในแต่ละสมัยได้อย่างชัดเจน

วัฒนธรรมสาขาวรรณกรรมก็เช่นกัน การแบ่งกลุ่มวรรณกรรมตามสมัยเมืองหลวงก็
ดี ตามสมัยการปกครองของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ก็ดี เป็นการแบ่งเพื่อความสะดวก
ในการศึกษาเท่านั้น แต่โดยแท้จริงแล้ววิวัฒนาการทางวรรณกรรมสืบเนื่องเกี่ยวพันกันและมี
อิทธิพลต่อกันตลอดมา ไม่มีช่วงใดที่ขาดตอนเลย

การศึกษาวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ย่อมต้องพิจารณาย้อนไปถึงวรรณกรรมสมัย
ก่อน โดยเฉพาะในตอนปลายสมัยศรีอยุธยาด้วย เนื้อหาของบทเรียนในส่วนนี้จะขอกล่าวถึงการ
ถ่ายทอดวัฒนธรรมทางวรรณกรรมในรูปแบบต่าง ๆ และเรื่องราวของวรรณกรรมไทยสมัยก่อน
ขึ้นไป เพื่อให้มองเห็นอิทธิพลที่เชื่อมโยงถึงวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การถ่ายทอดวัฒนธรรมทางวรรณกรรม

การสืบทอดวัฒนธรรมทางวรรณกรรมของกลุ่มชนหรือชนชาติใดก็ตาม แบ่งเป็น 2
ลักษณะใหญ่ คือ

1. การถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นหลัง
2. การถ่ายทอดจากกลุ่มชนหนึ่งหรือชาติหนึ่งไปสู่กลุ่มชนอีกกลุ่มหนึ่งหรืออีกชาติหนึ่ง

การถ่ายทอดวรรณกรรมจากคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นหลัง

ความเจริญทางด้านภาษาและตัวอักษรของชาติไทยเป็นสิ่งยืนยันว่าคนไทยมีวัฒนธรรม
ทางวรรณกรรมสูงส่งมาช้านานแล้ว คนไทยรู้จักสร้างสรรควรรณกรรมทั้งที่เป็นมุขปาฐะ คือ
การเรียบเรียงถ้อยคำแล้วท่องจำสืบทอดมา และการเรียบเรียงโดยบันทึกด้วยตัวอักษร การบันทึก
วรรณกรรมด้วยตัวอักษรของชาติไทยมีหลักฐาน ปรากฏชัดว่ามีการบันทึกแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย

การบันทึกวรรณกรรมไทยด้วยตัวอักษรของคนไทยสมัยก่อนกระทำด้วยความยากลำบาก
ประกอบกับวัสดุอุปกรณ์การบันทึกของชาติเราไม่พัฒนาเท่าเทียมชาติอื่นเช่นชาติจีน จึงทำให้
วรรณกรรมไทยไม่แพร่หลายหรืออาจสูญหายเสียมากด้วย

การบันทึกวรรณกรรมด้วยตัวอักษร คนไทยทำโดยวิธีต่าง ๆ หลายวิธีและเรียกการ
บันทึกนั้นต่าง ๆ กันไป เช่น บันทึกในหลักหินหรือแผ่นหิน เราเรียกว่า “จารึก” บันทึกในใบไม้

เช่น โบतालหรือโบลานเรียกว่า “จาร” บันทึกในสมุดไทยเรียก “ชูป” และบันทึกในสมุดฝรั่งคือ สมุดเย็บสันทางด้านซ้ายอย่างสมุดในปัจจุบันเรียกว่า “เขียน” ดังนี้เป็นต้น

การถ่ายทอดวรรณกรรมไทยทั้งทางมุขปาฐะและทางการบันทึกตัวอักษรจากสมัย ก่อนสุโขทัยหลัง มีอิทธิพลสำคัญที่สุดต่อการสร้างวรรณกรรมสมัยหลังในด้านต่อไปนี้ เช่น

- (1) **ด้านเนื้อหา** ได้แก่เนื้อเรื่อง เช่น เรื่องนิทาน คำสอน หรือประวัติเรื่องราวต่าง ๆ ที่ผู้บันทึกบอกไว้
- (2) **ด้านรูปแบบการประพันธ์** ได้แก่จิติเรียบเรียงคำและฉันทลักษณ์
- (3) **ด้านความคิด** คือความคิดในการสร้างเรื่องให้น่าสนใจ ความคิดในการเปรียบเทียบ การใช้โวหารต่าง ๆ ตลอดจนทัศนะของผู้ประพันธ์ที่มีต่อโลกและชีวิตคน
- (4) **ด้านธรรมเนียมนิยมในการแต่ง** คือแนวทางที่ยึดถือสืบกันมาโดยไม่มีกฎเกณฑ์ บังคับ เช่น นิทานไทย มีโครงเรื่องแบบจบดี สร้างตัวละครตัวเอกเป็นเจ้า สร้าง ฉากป่าด้วยการพรรณนาชมธรรมชาติ ธรรมเนียมนิยมในการใช้กลวิธีสร้างความ ไพเราะของร้อยกรองให้มีการซ้ำคำ ซ้ำอักษร เล่นสัมผัสยาก ดังนี้เป็นต้น

วรรณกรรมไทยสมัยก่อนสุโขทัยย่อมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมสมัยสุโขทัย สมัยสุโขทัย มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมสมัยศรีอยุธยา และที่เห็นเด่นชัดที่สุด วรรณกรรมสมัยศรีอยุธยามีอิทธิ พลต่อวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าการถ่ายทอดวรรณกรรมจากคนรุ่น ก่อนสู่คนรุ่นหลังมีความสำคัญมาก

การถ่ายทอดวรรณกรรมจากชาติหนึ่งไปสู่อีกชาติหนึ่ง

ทุกกลุ่มชนหรือทุกชาติย่อมมีวัฒนธรรมทางวรรณกรรมของตน จะแตกต่างจากกลุ่ม ชนหรือชาติอื่นมากน้อยก็ย่อมแล้วแต่ความสัมพันธ์กันของแต่ละกลุ่มชน วรรณกรรมของชาติที่ อยู่ในเขตติดต่อกันและมีวัฒนธรรมด้านอื่นคล้ายคลึงกันอาจมีรูปลักษณะใกล้เคียงกันจนเกือบ แยกไม่ออกก็ได้

วรรณกรรมของกลุ่มชนหนึ่งหรือชาติหนึ่ง ถ่ายทอดไปสู่กลุ่มชนอื่นหรือชาติอื่นได้ เสมอโดยอาศัยความสัมพันธ์ด้านอื่นเป็นสื่อ นำ เช่น วรรณกรรมสันสกฤตถ่ายทอดเข้ามาสู่ วง วรรณกรรมไทยเนื่องจากการรับนับถือศาสนาพราหมณ์ของคนไทยและวรรณกรรมชาติตะวันตก เข้ามาพร้อมกับความเจริญทางวิทยาการด้านอื่น ดังนี้เป็นต้น

การถ่ายทอวรรณกรรมต่างชาติมาเป็นวรรณกรรมไทย เป็นไปได้ทั้งจากการบอกเล่า และจากการถ่ายทอจากต้นฉบับเดิม เมื่อมีการถ่ายทอวรรณกรรมต่างชาติในระยะแรก ๆ สิ่ง ที่ตกทอดมาถึงวงวรรณกรรมไทยมากที่สุดคือ เนื้อเรื่อง และรองลงไปคือความคิดในแนวคิด ธรรมหรือปรัชญา ส่วนรูปแบบและกลวิธีการประพันธ์นั้นน่าจะได้รับน้อยกว่าด้านอื่น ๆ

วรรณกรรมของแต่ละสังคมหรือแต่ละชาติย่อมมีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไป การ ถ่ายทอวรรณกรรมให้กันและกันย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ฉะนั้นการรับถ่ายทอวรรณ กรรมจากต่างชาติจึงมีผลกระทบต่อการสร้างสรรควรรณกรรมในเวลาต่อมาเป็นอย่างมาก

ความผันแปรหลังจากถ่ายทอวรรณกรรม

การถ่ายทอวรรณกรรมทั้งจากเก่ามาใหม่ และจากชาติหนึ่งมาสู่อีกชาติหนึ่ง ย่อมเกิด ความเปลี่ยนแปลงมากบ้างน้อยบ้างเป็นธรรมดา สิ่งที่ผันแปรมากน่าจะ ได้แก่สิ่งต่อไปนี้

- (1) **ความมุ่งหมายในการแต่ง** วรรณกรรมเก่าอาจแต่งขึ้นโดยมุ่งหมายให้เป็นคำสอน เมื่อถ่ายทอกันต่อ ๆ มาอาจกลายเป็นบทประกอบการละเล่น เรื่องอิเหนา เดิม ของชาวเป็นบทเฉลิมพระเกียรติมหाराชผู้ยิ่งใหญ่ ถ่ายทอมาเป็นวรรณกรรม ไทย กลายเป็นบทละคร เรื่องจินบางเรื่องเป็นบันทึกจดหมายเหตุพงศาวดาร กลายมาเป็นนิทานเพื่ออ่านสนุกในวรรณกรรมไทย เรื่องรามายณะเป็นคัมภีร์ ศาสนา กลายมาเป็นบทละครรามเกียรติ์ เป็นต้น
- (2) **ลักษณะการประพันธ์** เช่น วรรณกรรมนิทานของไทยสมัยศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก แต่งเป็นกลอนสวด เช่น สมุทโฆษ สัมผัสศิลป์ชัย ต่อมาแต่งเป็นบทประกอบการ แสดง เรื่องรามายณะของอินเดีย เดิมแต่งเป็นบทโคลก ถ่ายทอเป็นวรรณกรรมไทยแต่งเป็นกาพย์และกลอนบทละคร หรือบทละครพูดของชาติตะวันตก บางเรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงแปลงเป็นบทละครร้อง ดังนี้ เป็นต้น
- (3) **เนื้อเรื่อง** การถ่ายทอวรรณกรรมสมัยก่อนย่อมมีการตัด - เดิม ดัดแปลงเนื้อเรื่อง แทบทั้งสิ้น บางครั้งอาจกระทำโดยไม่เจตนา เช่น การตัดลอกที่ผิดพลาด หรือ การจำคลาดเคลื่อนไป และบางครั้งผู้ถ่ายทอก็เจตนาแก้ไขดัดแปลงให้สอดคล้อง

กับวัฒนธรรมหรือรสนิยมด้วยก็มี เช่น สุภาสิตพระร่วงในสมุดไทยแต่ละเล่มจะมีข้อความต่าง ๆ กัน รามเกียรติ์ และอิเหนาฉบับไทยมีเนื้อเรื่องไม่ตรงกับฉบับใด ๆ ของถิ่นเดิมเลย

- (4) **ชื่อเรียกต่างๆ** ชื่อตัวละคร ชื่อตำบล ชื่อบ้านเมือง มักผิดเพี้ยนกันเสมอ โดยเฉพาะการถ่ายทอดจากต่างชาติ เช่น ชื่อตัวละครและชื่อเมืองในเรื่องรามเกียรติ์ ฉบับไทยเรียกตามความสะดวกในการออกเสียงของไทย ๆ ชื่อเหล่านั้นจึงเพี้ยนไปจากของเดิมมาก
- (5) **องค์ประกอบอื่น ๆ** เช่น ฉาก ธรรมเนียมประเพณี ความคิด ความเชื่อ เป็นต้น มักจะผิดแผกแตกต่างกันไป วรรณกรรมที่ถ่ายทอดจากต่างชาติจะแตกต่างจากเดิมเห็นได้ชัดเจน เช่น พงศาวดารจีนฉบับไทยดัดแปลงธรรมเนียมจีนให้ใกล้เคียงกับธรรมเนียมไทย เรื่องอิเหนาใช้ฉากพระบรมมหาราชวังและบริเวณเมืองที่กรุงเทพฯ ใช้ประเพณีไทย มีการเผาศพ บุญพระพุทธรูป

การศึกษาเรื่องการถ่ายทอดวรรณกรรมจะช่วยให้มองเห็นความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของวรรณกรรมได้ดีขึ้น สิ่งสำคัญที่ควรยอมรับประการหนึ่งคือ การกำเนิดวรรณกรรมจะโดยการสร้างสรรค์ใหม่หรือโดยการถ่ายทอดก็ตาม ย่อมต้องสอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมของสังคม ในขณะที่วรรณกรรมนั้นกำเนิดขึ้น ฉะนั้นความเคลื่อนไหว การเปลี่ยนแปลงลักษณะต่างๆ ของวรรณกรรมในแต่ละสมัย คือ การปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพสังคมนั้นเอง

สภาพของสังคมในสมัยศรีอยุธยาตอนปลาย

สภาพของสังคมในที่นี้คือ ความคิด ความเชื่อ และความนิยมของประชาชนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรม

อาจสรุปสภาพของสังคมในสมัยศรีอยุธยาตอนปลายได้ดังนี้ คือ

วรรณกรรมท้องถิ่นจำนวนมากซึ่งเป็นผลงานของกวีนอกราชสำนัก แต่งด้วยความประสงค์ในผลบุญ

- (3) **ความนิยมการแสดงละครและมหรสพอื่น** ละครนอกและละครในสมัยศรีอยุธยา ตอนปลายเจริญรุ่งเรืองมาก มีคณะละครนอกจำนวนมาก มีละครในที่มีศิลปะสูงส่งและได้รับการส่งเสริมอย่างจริงจัง บทละครนอกและบทละครในจึงมีมาก เป็นเค้าเรื่องที่น่ามาปรับปรุงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย ส่วนมหรสพอื่น ปรากฏวรรณกรรมที่เป็นบทพากย์โขนและบทเชิดหนังอยู่ด้วย

เมื่อพิจารณาสภาพสังคมบางประการดังกล่าวแล้วทำให้วิเคราะห์แนวทางการสร้างสรรค์วรรณกรรมในสมัยก่อนได้ง่ายขึ้น สิ่งสำคัญและเป็นความจริงที่ยอมรับโดยทั่วไปประการหนึ่ง คือ วรรณกรรมเป็นสมบัติของสังคมและสังคมเป็นผู้สร้างวรรณกรรม ฉะนั้นวรรณกรรมย่อมมีทิศทางที่สัมพันธ์กันกับสภาพสังคมอย่างแท้จริง

ศิลปะและวรรณคดีสมัยศรีอยุธยาตอนปลาย

กรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะและจริยธรรมสืบต่อกันมานานถึง 417 ปี ความก้าวหน้าทางศิลปศาสตร์ด้านต่าง ๆ ไม่น้อยหน้าประเทศเพื่อนบ้านของเราในสมัยนั้น ภาพจินตนาการความรุ่งเรืองแล้วถูกทำลายย่อยยับลง ย่อมทำให้คนไทยรุ่นหลังสะทอนใจเสียดายอย่างสุดซึ้ง สุนทรภู่รำพันไว้ในนิราศพระบาทว่า

